

BOJOVNÍK

(Skizza literární osobnosti)

Osobnost tak mnohotvárnou a komplikovanou, jakou je Zdeněk Nejedlý, je takřka nemožno uvést na jediný základ, z něhož by bylo lze vše ostatní odvodit. V jeho literární a veřejné činnosti i v jeho lidské osobnosti najdete tolik bohatě rozvrstvených stránek, že právě tím uvádí často ve zmatek ty, kteří by rádi v lidské osobnosti viděli schematickou jednotu, blízkou chudobě nebo dokonce s ní totožnou. Je-li předpokladem každého tvůrčího člověka bohatý rozvoj vlastní osobnosti, platí to tím více u někoho, jehož posavadní činnost je tak mimořádně obsáhlá a bohatá.

V Nejedlém, jako v každé komplikované osobnosti, se prostupuje několik dominant, jichž výslednicí je jeho dosavadní dílo. Z nich, nemýlím-li se, je zvláště význačná jedna, která dává směr celé jeho literární a veřejné činnosti. Bez ní nepochopíme Nejedlého jako literární osobnost. Je to vlastnost, kterou je třeba míti stále na mysli, chceme-li být právi oně rozložitě bohatosti jeho povahy. Myslím jeho bojovnost jako podstatný rys jeho osobnosti, jak se jeví v jeho projevech literárních i veřejných. Bojovnost jako vlastnost určující nejen směr jeho veškeré činnosti, nýbrž i metodu práce, výběr temat a do značné míry i styl. Tedy bojovnost jako nikoliv pouze vnější znak povahový, nýbrž jako něco, co prostupuje samo jádro jeho osobnosti.

Jisto je, že pro tuto svou bojovnost našel Nejedlý moc-

nou oporu u svých dvou mistrů Golla a Hostinského. Tím ovšem nechce být řečeno, že by tito dva učitelé teprve vykřesali v mladém žáku onen oheň bojovnosti. Ten si přinesl Nejedlý již na svět a celá jeho dosavadní činnost ukazuje, jak živelně a jak nezadržitelně se tato vlastnost vždy propalovala veškerým tím přehojným nánosem učenosti, kterou do sebe ssál neúnavný duch Nejedlého. Oba mistři dali Nejedlému usměrnění a vytříbení toho jeho bojovného pudu. První tým, že obrátil zraky rozeného bojovníka k tomu, že je nutno nejprve kriticky změřit hodnověrnost a spolehlivost pramenů jako základnu budovy, již chci vydobýt. A druhý tým, že ukázal krásu a záslušnost boje za nějakou myšlenku uměleckou nebo umělecký zjev, ať to byl Smetana nebo Fibich. Nejedlý dále patří ke generaci, která ještě zažila plnost slavných bojů za vědecké a umělecké ideály, nebo aspoň ještě jasné dozvuky těchto bojů; ať to byly rukopisné boje, nebo slavné kampaně Masarykovy, Macharovo tažení proti Hálkovi, boje o Vrchlického, skvělé jiskření zbraní Šaldových atd. Ve svých universitních letech zastihl ještě tuto heroickou dobu naší vědy a naší kritiky; jak mohlo to vše nepůsobit na mladého ducha, jenž v sobě nesl skryté a dosud nevyklíčené semínko bojovnosti? Je pak zajímavě sledovat, kterak právě tento pud bojovnosti doplňuje mladého Nejedlého, v němž jeho učitelé viděli jediné historika (Goll dokonce církevního historika), kritika a žurnalistu. Ona zajímavá a pro Nejedlého tak příznačná dvojpólovost jeho literární osobnosti — odborná vědecká kritičnost na jedné a žurnalistická extensivnost na druhé straně — je podmíněna především oním stále stupňovaným pudem bojovnosti. Vývoj Nejedlého, nazírán s této perspektivy, se jeví tak, že nejprve si upevňuje své vědecké a kritické základy přísně odbornými pracemi, a teprve na nich buduje dále onu druhou část své literární osobnosti. V prvních, ještě školských historických pracích jedenačtyřicetiletého universitána by sotva kdo ještě tušil, jak se vyvine onen, tehdy ještě dřímající rys jeho literární povahy.

Práce o Rokycanovi, Kapistranovi a o litomyšlském biskupství z let 1899—1900 (1903) svědčí o časně vyzrálé erudici historické práce, bystré úsudkové pronikavosti i o spisovatelské pohotovosti a byly tehdy jistě významnými přísliby pro další vývoj historika. Ale ono příznačně nejedlovské v nich je ještě zcela ukryto a teprve dnes, kdy známe Nejedlého literární osobnost, možno nepatrné záblesky toho vidět v některých, ještě nepodstatných obrazech.

Ale již tehdy se začíná v Nejedlého literární osobnosti jevití onen rys bojovnosti. Nikoliv na poli obecně historickém, nýbrž tam, kde pak se až do světové války nejvíce vyžíval: v hudební historii a hudební kritice. A začíná tato nota hned po nejedlovsku, bojovným signálem. Je jím knížka *Dějiny české hudby* (1903), Zdenko Fibich (1901) a polemic-
ká úvaha o Dvořákově *Rusalce* v *Rozhledech* 1901. Nejedlého vstup do hudební historie a hudební kritiky se děje ve znamení boje. Tento rys pak již Nejedlého neopouští a vždy se projevuje jako příznačná vlastnost jeho literární osobnosti, někdy ostřeji, jindy mírněji, podle povahy a potřeby *thematu*. Úvod ke knize o Fibichovi se ještě dnes čte jako vypovědění boje české hudební kritice. „Kniha tato je protestem proti dnešní tak zv. hudební kritice české, jež ztratila lásku k umění i pochopení mravní povinnosti kritiky, stala se hlavním sloupem umělecké prostřednosti a mělkosti...” Celá kniha pak je namířena proti těm, kteří, podle Nejedlého domnění, nechápou význam Smetanova díla a kteří by rádi zařadili Smetanu mezi druhořadé umělce. Je to kniha v podstatě polemická, a podobnou tendenci sledují *Dějiny české hudby* v partiích, jež se týkají tehdy současné hudby. Již v těchto knihách se zřejmě projevuje význačný rys Nejedlého literární osobnosti: boj, polemika je mu důležitým impulsem literární tvorby. *Boj jako zdroj literární a kritické inspirace* — to je charakteristické pro Nejedlého literární osobnost. Objevuje se i tam, kde Nejedlý buduje své veliké dílo hudebně historické o, husitském zpěvu. První jeho část,

Dějiny předhusitského zpěvu v Čechách (1904), jsou rozsáhlou a zdrcující polemikou s Konrádovými Dějinami posvátného staročeského zpěvu v době předhusitské. Pro tuto stránku opět jsou výmluvné některé věty z úvodu: „Chtěje pokračovati, kde Konrád přestal, byl jsem nucen nahlédnouti blíže do jeho dílny, a výsledkem toho jest toto dílo. Hrozná spousta, již jsem tu spatřil, mne přesvědčila, že na tom nelze stavět dál, nýbrž že první podmínkou zdárného bádání dalšího jest právě zbořit tuto chatrnou stavbu, v níž se dobrá věc ztrácí uprostřed plevele, a položit nové silné základy, na nichž by bylo možno stavět dále. A to jest poměr mé práce ke Konrádovi: nechci jeho dílo doplňovat, nechci je opravovat, poněvadž ani jedno ani druhé není možno. Tato práce chce dílo Konrádovo zbořit a nahradit... Moje práce je vědomá *negace práce Konrádovy!*“ Opět příznačné pro Nejedlého: nejdříve očištný boj, pak nová stavba. Není to negativismus, není to boj pro boj, boření pro boření. Je to rozkoš z boje, jenž má vyústit v nové, kladné dílo. Máte často dojem, jakoby Nejedlý pro svou tvorbu potřeboval předmětu pro svůj bojovný elán.

Od této doby boj se stává významným movens v Nejedlého vědecké a literární činnosti a určuje do značné míry i tematiku jeho prací. Lákají jej themata, která již sama sebou jsou bojovná, nebo která je třeba proboujovat. Bojovat, aby mohl stavět — tento smysl jeho slov z úvodu k Dějinám předhusitského zpěvu platí jako motto pro další činnost Nejedlého. Toto movens zároveň je podstatnou příčinou toho, že se po roce 1904 literární osobnost Nejedlého neobyčejně rozrůstá. Linie tohoto růstu je dána tím, že vědec a historik se doplňuje stále více kritikem a žurnalistou. Kritika a žurnalismus jsou pole, kde jeho bojovnost se může nejvolněji vyžívat. Čím dále, tím více se tyto tři stránky osobnosti u Nejedlého prostupují a vývoj jeho literární osobnosti jde stále tím směrem, že žurnalismus a kritika se u něho stále více zdůrazňují. Tuto cestu naznačovaly již jeho kri-

tické kampaně v časopise Smetana a plně se projevila po převratu, kdy Nejedlému již nestačí kulturní výsek, v němž se dosud pohyboval — historie a hudba.

Ale zde je již na čase zmínit se o předmětu Nejedlého bojovnosti. Dosud jsme vystačili s vlastností bojovnosti jako význačnou složkou Nejedlého psychické a tím i literární struktury. Nyní je třeba si všimnout ideové náplně této bojovnosti. I v této věci Nejedlý prošel velkým vývojem a možno říci, že právě zde se Nejedlého vývoj jeví nejmarkantněji. Vyšel z ideje Smetanova umění. Ve Smetanovi viděl především bojovníka za pokrok umělecký, shoduje se v tom se svým učitelem Hostinským. Bedřich Smetana dává Nejedlému podnět pro celý život: ideu pokroku, jak ji viděl a našel u Smetany, domýšlí a hledá i žádá ji v ostatních oborech kulturních. Tak z Nejedlého se stává náš přední *bojovník za pokrok*. A opět nestačí zde slovo pokrok. Až do převratu bojoval Nejedlý především a téměř výlučně za pokrok umělecký, zvláště hudební, daný jménem Smetanovým. Jeho ideologie české moderní hudby je známa. Nás na ní pro tuto chvíli zajímá onen moment pokroku; to, jak Nejedlý usilovně a neúnavně bojoval za svou myšlenku pokroku. Jeho činnost ve Smetanovi i jeho žurnalistická činnost referentská — to je nepřetržitě pásmo větších i drobnějších výbojných výprav za jeho ideou pokroku. V této věci byl a je vždy Nejedlý neúprosný a nesmlouvavý a nezná odpočinku. Jakmile jde o boj za jeho ideu pokroku, postaví se ihned v čelo útoku. Po převratu pak tento jeho boj za pokrok se prohlubuje a zároveň rozšiřuje. Jeho bojovná a útočná povaha nesla s sebou, že Nejedlý žije vždy současnost nejintenzivnějším životem. Tento odborně školený historik, jenž začal pracemi, které daly vše jiné tušit, nežli harcovníka současné kultury, hned od svého vstupu na půdu hudební kritiky, od své knihy o Fibichovi, se ocitá v nejužším styku se současným životem. Je příliš bojovníkem, než aby se byl dovedl uzavřít do své pracovny a za svou katedru. I v tom bylo dědictví Hostinského,

u něhož rovněž věda měla vždy živý vztah k problémům současného kulturního života. U Nejedlého tato životnost vědy se obrací pak, vlivem jeho eminentní bojovnosti, stále k širším otázkám současného dění. Rozhodný obrat přivodila v této věci válka. Jak mohl tento nepokojný, tak bouřlivě na vše reagující bojovný duch zůstat klidný vedle té ohromující skutečnosti, již byla světová válka? Překvapilo, že po převratu Nejedlý se ocitá na půdě žurnalistu a na straně nejradikálnějšího sociálního pokroku. Jeho známý poměr k SSSR, ke komunismu, jeho radikální činnost ve Varu (od 1922), jeho neúnavná činnost přednášková, v níž se neohroženě stavěl za snahy tehdy daleko více pronásledované, nežli dnes, to vše se zdálo u Nejedlého, vzhledem k jeho dřívější linii neorganickým skokem. Ale, máme-li na mysli celý ten oblouk, který dosud opsal svým životem, a sledujeme-li onu dominantu jeho osobnosti, pak se tato druhá fáze jeho života jeví jako přímý důsledek toho, co předcházelo. Spojovacím článkem je zde ta jeho útočná bojovnost za myšlenku pokroku. Válka a hlavně ruská revoluce 1917 ukázala Nejedlému nový obsah toho slova pokrok. Podobně jako Rich. Wagner věřil r. 1848, že náprava umění a kultury je možná cestou politické revoluce, která změní společenské předpoklady umělecké kultury, tak také Nejedlý vidí v ruské revoluci a socialistickém řádu společenském podmínku nového kulturního pokroku. Vytváří si na tomto základě svou, z ducha nové doby vyrostlou ideu pokroku sociálního, politického, mravního a tedy i kulturního. A protože je neshovívavý bojovník za ideu pokroku, neváhal ani na chvíli se postavit do služeb této své nové ideje pokroku. Není tedy v tomto vývoji Nejedlého něco násilného nebo neorganického. Zapomíná se, že válečná doba se svými úžasnými převraty politickými, sociálními a mravními znamenala pro duchy rázu Nejedlého dobu zmnohanásobeného tempa vývojového, dobu neobyčejně intenzivního prožívání všech časových problémů. A proto to zdání skoků. Ve skutečnosti jde

zde o zintenzivnělý a urychlený organický vývoj vlivem světových událostí. Tehdy také vrcholí u Nejedlého ona druhá stránka jeho osobnosti, jeho žurnalismus. V něm se jeho osobitá bojovnost mohla také nejsvobodněji a nejplněji rozvinout. V jeho kritické činnosti hudební před válkou se vždy ozývala bojovná nota žurnalistická a dala tušit, že tato struna se při vhodné příležitosti plně rozezvučí. K tomu došlo po převratu.

O Nejedlého žurnalismu by bylo třeba zvláštní studie. Ukázala by, že v Nejedlém je skvělý dar žurnalismu, velmi blízký Havlíčkovi. Nejedlý dovede obě stránky své osobnosti, vědeckou a žurnalistickou, tak dokonale oddělit, že v jeho čistě žurnalistických projevech byste marně pátrali po stopách vědecké pedanterie a naopak, v jeho čistě historických pracích, zvláště z doby mládí, byste sotva tušili nitky, které vedou v jeho žurnalismus. A proto v době, kdy jeho boj za ideu sociálně politického pokroku vlivem naznačených vnějších okolností dostoupil vrcholu, nastala u něho také přirozená převaha jeho žurnalismu. Léta, kdy vydává *Var* (1922—27), jsou tak zároveň pro Nejedlého léta plného rozvinutí jeho bojovného žurnalismu. Tehdy ona druhá strana jeho literární osobnosti přichází nejvíce k platnosti. Je přirozeno, že tato vývojová fáze zanechala stopy i v historických pracích té doby. Jsou to léta, kdy Nejedlý přistupuje k provádění svého vrcholného životního plánu, ke svému Smetanovi a Masarykovi. Sotva pochybíme, řekneme-li, že by Nejedlého Smetana, kdyby byl psán před válkou, vypadl podstatně jinak, nežli jak píše od r. 1924. Mezi tím leží právě onen mohutný zážitek války, převratu a sociálně politických bojů popřevratových, ten zážitek, který dal celé životní dráze Nejedlého nový směr, nahoře naznačený. Nejedlý, jenž vždy historii spojoval s nejživějším zájmem o současnost, sotva mohl při svém nezadržitelném bojovém temperamentu jinak, nežli dát proniknout tomu všemu do svého nového díla. Na svého Smetanu pohlíží po převratě stejnýma očima, jako na

současný život. Vidí jej v celé šíři zájmů společenských, politických a kulturních. Ten žurnalistický zájem, jímž byl tehdy naplněn, vkládá i do své práce historické. A tak dílo o Smetanovi se mu mění v obraz české společnosti v I. polovině 19. století. Nechme zde stranou otázku, zda a do jaké míry je tato zájmová šíře ve prospěch centrálnímu problému. Zde nám jde jediné o postižení Nejedlého literární osobnosti jakožto osobitého zjevu naší současné kultury. A po té stránce toto spojení vědecké historické metody s vyspělým žurnalismem je pro Nejedlého historické práce popřevratové jedinečně příznačné. Netýká se to pouze zmíněné zájmové sféry; vliv toho se projevuje velmi výrazně i ve slovesném stylu Nejedlého, jenž stále více v této době přibírá znaky bojovného žurnalismu. Totéž pak se jeví v jeho Masarykovi. Kam půjde dále tento vývoj literární osobnosti Nejedlého, nelze ovšem dobře předvídat při neutuchajícím pracovním elánu jubilantově a při jeho obdivuhodné duševní pružnosti a průbojnosti. Je jisto, že tento vývoj opsal dosud dráhu, jak toho snad není příkladu: od přísné vědecké práce historické, přes hudební činnost kritickou k žurnalismu až k synthesi toho všeho v nynější fázi vývojové. Pružinou tohoto vývoje je pak ona bojovná dominanta, která vtiskla Nejedlého literární osobnosti individuální charakter.

Vliv této vlastnosti možno sledovat i hlouběji, a to ve vlastní struktuře Nejedlého literární osobnosti. S jeho bojovným postojem, s nímž přistupuje ke svým problémům, souvisí totiž metodický rys, jenž pro postižení Nejedlého literární povahy má důležitý význam: jeho antithetičnost. Nejedlý s oblibou pracuje s antithesí a jí dociluje nejvíce svého živého a dramatického líčení. Jeho oblíbeným a často k virtuositě vystupňovaným způsobem je osvětlit svůj předmět co nejostřejší antithesí. Možno říci i více. U Nejedlého to není věcí pouhé metody literární nebo věcí techniky literární. On problémy a postavy, o nichž myslí a píše, skutečně takto vidí. Pro něho není kladu, aby nebylo kolem toho kladu

hlubokého stínu, na jehož pozadí by ten klad vyvstal tím ostřeji a jasněji. A je-li třeba, dovede ten stín si i vykonstruovat, aby mohl přes antithesi dojít ke své jistotě. Myslím, že touto cestou by bylo lze psychologicky vyložit i známý Nejedlého superlativismus. Neboť jakmile dospěje na základě své bojovné antithese na jedné straně ke svým hlubokým stínům a na druhé straně k tím ostřejším světlům, pak toto světlo i onen stín snadno se může jevit v dané konkrétní situaci jako nepřekonatelný vrchol. Přitom zřídka kdy se spokojí s tím, že by prostě srovnával význačné rysy dvou nebo více postav a že by objektivním srovnáváním dospěl k novému osvětlení. Neboť objektivnost je něco, co nikdy nenalezlo u Nejedlého přílišné víry. A pohlížíme-li dnes na celou osobnost Nejedlého, nutno říci, že tento bojovník nemohl se stavět k problému objektivnosti jinak, nežli s nedůvěrou. Tam, kde boj se stává vedoucí životní a pracovní metodou, snadno může ustoupit objektivnost do pozadí. Nejedlý nerad srovnává, nerad staví vedle sebe. Jeho způsob je stavět *proti* sobě. Antitheticky si vydobývá svého pojetí Smetany, Fibicha, Wagnera, Mahlera, Foerstra, Ostrčila, virtuosními antithesami osvětluje Masaryka. Antithese, vždy polemicky zahrocená, stává se hlavní jeho literární zbraní. A také nejúčinnější, neboť tam, kde může plně uplatnit tuto svou metodu, dosahuje nejskvělejších literárních výsledků.

Nejedlého uvědomělá, neúchylná a statečná bojovnost za myšlenku sociálního pokroku je něco, čeho zvláště dnes je třeba si neobyčejně vážít. Na otázku sociálního pokroku je možno jistě mít různé názory, je možno sledovat jiné metody k dosažení stejných cílů. Ale v čem Zdeněk Nejedlý zůstane vždy posilou pro každého, kdo práci pro sociální, politický a kulturní pokrok považuje za nejvyšší příkaz tohoto života, je jeho jará a neumdlévající odvaha v boji za tyto ideály. Po této stránce jeho činnost v době Varu je pro naši kulturu dosud daleko nedoceněna. S jakými tehdy nečasovými a odvážnými podněty tam přicházel, jimž teprve další léta dala za

pravdu! Stačí jen vzpomenout jeho důsledného boje pro uznání SSSR. Tehdy se projevil Nejedlý jako neohrožený bojovník za nejpokrokovější ideje sociálně politického pokroku. A právě dnes, kdy myšlenka sociální, politické a kulturní svobody ustupuje stále více do pozadí, kdy se na všech stranách nedostává mužné a odpovědné statečnosti v hájení ideje sociálně politického a kulturního pokroku a demokratické svobody, je dnes tím více třeba si vážít takového bojovníka za tyto ideály, jímž je Nejedlý. A na této základně si podávají ruce s tímto neutuchajícím, jubilujícím bojovníkem všichni, komu ideál pokroku nepřestal být prázdným slovem. Jen dále za společným cílem, i když různými, někdy i vzdálenými cestami!

Vyšlo ve sborníku: O Zdeňku Nejedlém. Stati a projevy k jeho šedesátinám. Red. A. J. Patzaková a Artuš Rektorys. Praha 1938. Str. 8—16.

Vztahy Vladimíra Helferta a Zdeňka Nejedlého byly vždy blízké, i když nabývaly časem různé podoby. Helfert, který byl spřízněn s Nejedlým i příbuzenským svazkem, stál v samém počátku své vědecké dráhy

na straně Zdeňka Nejedlého v bojích o Smetanu a Dvořáka a v mnohém přejímal názory svého staršího přítele. Avšak i později, kdy v době Helfertova působení v Brně (do roku 1919) dochází k jeho pronikavému osamostatnění myšlenkovému a kdy řada jeho názorů se začíná lišit od názorů a pojetí Zdeňka Nejedlého, neztrácejí styky obou vědců nic na své podnětnosti, naopak vzájemné tříbení názorů nebylo bez užitku pro českou

hudební vědu. O tom, že Helfert přes názorové různosti stále správně viděl význam a důležitost úlohy Zdeňka Nejedlého v tehdejších kulturních a společenských zápasech, podává názorné svědectví přetiskovaná stať. Helfert zde bystře rozpoznal, že podstatným a základním rysem Nejedlého osobnosti je bojovnost; Nejedlý zastihl ještě heroickou dobu naší vědy a kritiky, která na něho silně zapůsobila. Tato Nejedlého bo-

jovnost se ohlašuje nejdříve v knize o Fibichovi (1901) a v Dějinách české hudby (1903). Zvlášť úvod knihy o Fibichovi byl vypovězením boje neutešenému stavu české hudební kritiky. Od doby soustředění Nejedlého zájmu na pole hudební vědy začíná pak narůstat i význam druhé důležité složky Nejedlého tvůrčí osobnosti, jeho žurnalismu, který dospěl svého vrcholu v letech, kdy Nejedlý vydával časopis Var (1922—1927). Ovšem tehdy měl Nejedlého boj o pokrok již nový, daleko širší obsah i význam. Byl to především otrásající zážitek imperialistické světové války a pak Velké říjnové revoluce, které znamenaly pro Nejedlého impuls k rozšíření boje za umělecký, hudební pokrok na boj o pokrok sociální, který vše ostatní podmiňuje. Helfert, sám bojovník proti fašismu v době předmnichovské i v letech okupace, oceňuje zde zvlášť Nejedlého boj za uznání SSSR, boj za nejsvětější ideje sociálně politického pokroku. Helfert si ve své stati též pronikavě povšiml Nejedlého vědecké metody, která vychází z postižení dialektických souvislostí a zároveň a hlavně postižení rozporů jednotlivých jevů, stránek skutečnosti.

Helfert sám Nejedlého osobnosti věnoval mimo přetiskovanou stať a dopis redaktoru sborníku Padesát let Zdeňka Nejedlého (Praha 1928, vyd. Bedřich Bělohávek) jen kratší zmínky, referáty a recense. Jinak ovšem nejedlovská literatura je značně bohatá. Upozorňujeme zvlášť na *Bibliografii prací Zdeňka Nejedlého* od A. Patzakové ve Sborníku prací k padesátým narozeninám profesora Dr Zdeňka Nejedlého 1878—1928 (Praha 1929, Fr. Borový, str. 209) a pak na sborníky: *Zdeňku Nejedlému k 75. narozeninám* (Praha 1953, Československý spisovatel), *Zdeňku Nejedlému Československá akademie věd* (Praha 1953, ČAV) a *Sborník prací*

filosofické fakulty brněnské university II—1953. Z jiných prací: Jaroslav Kojzar a Jan Ryska: *Vítězná cesta*. O životě a díle Zdeňka Nejedlého (Praha 1953, Mladá fronta; přístupný výklad pro mládež), Julius Dolanský: *Zdeňk Nejedlý* (Praha 1955, Kniha).

